

talál az aesthetikában (Greguss, Beöthy, Bihari, Alexander, Péterfi J., Pekár, Jánosi), azután a lélektan és logika s végül a bölcsészettörténet munkásai és Bodnár, a történelembölcselelő találnak rövid szavakban méltánylásra. A cikket a magyar bölcséleti folyóiratok felsorolásával s rövid jellemzésével zárja be.

E cikk jelentőségét abban látjuk, hogy a magyar gondolkodás történetét a philosophusnak nevezett német nemzet irodalmában ismerteti.

(1)

KÜLÖNFÉLÉK.

A Wekerle-kormány közoktatás- és vallásügyi politikája. A máj. 29-én történt bemutatkozás alkalmával a következőket mondotta a képviselőházban a kormányelnök: „A közoktatásügyi politika terén az erkölesi és művelődési szempontokon kívül a nemzeti szempontnak érvényesítése képezendi sarkkövét politikánknek. Nem azt értjük ez alatt, hogy mellőzni kívánjuk azon történelmi jogosultságuknál fogva jogosult társadalmi tényezőket, jelesül az egyházakat és községeket, vagy mintha háttérbe kívánunk szorítani ezek közreműködését; sőt ellenkezőleg, az a meggyőződés vezérel bennünket, hogy az állami oktatásnak ott, a hol szükséges, érvényesítése mellett ezeknek a tényezőknak közrehatását mulhatatlanul igénybe kell vennünk továbbra is, tanügyünk erkölesi alapjainak és művelődésünk fejlesztésének biztosítása érdekében. Olyan értelmet nem kívánok beszédemnek adni, mintha a kormány javaslatai a nem magyarul beszélő polgáraink kulturális fejlődésének és oktatási szabadságának útját kívánnák állani; hanem olyan értelmet, hogy az oktatás minden fokozatán, a tan és nevelő-intézetek bármely kategóriájában, jusson kifejezésre a magyar állameszme, a magyar állam nemzeti jellegének eszméje. Ezeknek a czéloknak érvényesítése végett úgy a közigazgatás, mint a törvényhozási reformok terén nagyobb súlyt kell fektetnünk a tanfelügyelet behatóbbá tételére, a gyakorlati oktatásra, a tudásnak erőszakolása helyett az erkölesi és jellemfejlesztési szempontokra, a testi nevelésre, az értelemfejlesztésre és jellemképzésre, szóval az embernek, mint egésznek összhangzó nevelésére. E gyakorlati irányra, elkezdve a mezőgazdasági iskoláktól, föl a műgyetemig, a vidéki kulturális közép-pon-

toknak rendszeresítésére, fejlesztésére és megerősítésére, egyáltalán egész közoktatásunknak a gyakorlati étellel és a nemzeti követelményekkel való helyes összhangba hozatalára“ ... „Foglalkoztunk ... az 1848. XX. t.-cz.-ben alapuló kötelezettségek fokozatos kielégítésével és a legkiáltóbb bajnak, mely a prot. egyházak elviselhetetlen adózási terheiben nyilvánul, segélyek útján való enyhítése iránt már legközelebb megteendjük előterjesztéseinket.“

Az unitárius püspök a főrendiház tagja. Az erdélyi fejedelemség megszűnte óta az első eset, hogy az unitárius püspök a törvényhozó testületben hivatalánál fogva helyet foglalhat. A főrendiház újra szervezésekor kimondották, hogy az unitárius egyházból a püspök vagy a főgondnok, a melyik hivatalában idősebb, jelenik meg tagúl a törvényhozás felső házában. Id. Daniel Gábor főgondnoknak jutott először a szerencse. Most az ő lemondásával meg Ferencz József püspököt hívták be, ki a majusi ülésen meg is jelent és a delegatio összeállításakor a közös ügyes bizottságba póttagul választott bé.

A marosvásárhelyi unitáriusok templomot akarnak építeni és erre nézve történelmi tájékoztatással lelkes felhívást bocsátottak ki, melyet itt közlünk: „Templom-építésünk czéljából bizalommal fordulunk Egyházunk tagjaihoz s általában a minden szépet és jót támogató nagyközönséghez, becses adományokért. Erre felbátorít egyházközségünk multja, küzdelme, fejlődése s jövő reménye s az a tapasztalat, hogy minden nemes és szent ügyet a jók támogatása visz diadalra. — Multunk képét a következő sorok tüntetik fel: Maros-Vásárhely a XVI. évszáz második felében, a többi erdélyi városokkal együtt, örömmel fogadta az új reformációt: az unitarizmust. Folyt itt vita (1566.) az Isten egysége és háromsága felett. Miután elébb a tordai (1568.), majd a maros-vásárhelyi (1571.) országgyűlésen az unitárius vallás a törvényesen bevett vallások sorába felvétellett, itteni ősi egyházközségünk a nemzeti küzdelmek és vallási üldözések között idő folytán elenyészett ugyan, de a kir. Táblánál hivataloskodó vagyonosabb és befolyásosabb tisztviselők és ügyvédek mindazonáltal fenntartották a kapcsolatot a mult és a jelen között, szükség szerint igénybe véve hol egyik, hol másik szomszédlelkész szolgálatát. Istentiszteletüket részint a kir. Tábla disztermében, részint magánházaknál tartották a maros-vásárhelyi unitáriusok. A legújabb korban a hivek tömörültek, egyházközséggé alakultak, a marosszentkirályi anyaegyházközséghez csatlakozva, elébb (1839.) mint leány-, majd (1887.) mint társegyházközség. A megalakulásban elévülhetetlen érdemeket szerzett vargyasi Daniel Elek, akkori kir. táblai elnök és egyházi főgondnok. Az egyházközség vagyoni alapja is ekkor vettetett meg a helyi hivek

adakozásából és országos gyűjtésből, miből templom építésre még ma is meglevő alkalmas telek vásároltatott. S midőn e telken felépült (1870.) mostani imaházunk, Fekete Károly törvényszéki bíró és kebli gondnok buzgolkodása mellett, a hiveknek régi vágya valósult meg. Nemsokára, a hivek közvetlen lelkészi gondozása czéljából, a lelkész is (1895.) beköltöztethető lett, mivel nagy jótévőnk, Dersi János lelkészi lakásul egy szép házas-telket hagyományozott. Egyházközségiünk más hivei is tettek itt fel nem sorolható, szép áldozatokat. Hiveink, városunk természetes fejlődésével, lassanként 500 lélekre szaporodtak, kiknek általános hő óhajtása, hogy szűkké váló imaházunk helyett építtessék székely fővárosunkban az egy Isten szent nevéhez méltó, s a város fejlődésének megfelelő diszes templom. A mire azonban, egyházközségiünk szerény anyagi viszonyai között, s nagyobbára székelyföldi falvainkból betelepülő szegényebb sorsu hitrokonaink áldozatkészsége mellett is csak úgy számíthatunk, ha egyházunk nagyközönségének s más hiten levő testvéreinknek is áldozatkészségét is megnyerjük, mert eleitől fogva a hiveknek egyenlő akaratából s önkéntes felbuzdulásából fakadó áldozata s az emberbaráti szeretet jóakarata tartotta s tartja fenn egyházunkat s ennek intézményeit. — Ime, egyházközségiünk multja! Hogy milyen lesz jövője? ez itt lakó hiveink s az egész unitárius vallásközönség hitbuzgóságától és áldozatkészségétől s mindazoktól függ, a kik előtt szent a mindenható Isten eszméje, a kik leborulnak a Teremtő nagysága előtt s a kiknek szive, lelke megsugja, hogy templomokat emelni a Mindenható tiszteletére és imadására, annyi, mint lelkesülni az igazságért, a jóért és nemesért, a miknek örök kutforrása, kijelentője lelkünkben a mi örökkévaló Istenünk, Atyánk! E hittel és reménnyel felkérjük, egyházközségi közgyűlésünk határozata folytán elsősorban egyházközségeink hiveit, hogy akár egyszersmindenkori, akár évről-évre megújuló adományait hozzák meg a szent czél érdekében, mindaddig, amíg azt elérhetjük. Felhívjuk hitrokon egyházközségeinket, s egyházunk minden áldozatkész tagját, templomunk építési költségeire való buzgó adakozásra. Sőt reméljük, hogy más hiten levő testvéreink is hozzájárulnak szives adományokkal a mi sok üldöztetést és küzdelmet átélt szegény kis egyházunk ez üdvös tervének megvalósításához. Indítsa erre a nemes sziveket a mult küzdelmeinek emléke s egy jobb jövő biztató reménye! Felhívó és kérő szavunkon legyen Isten áldása, hogy az mindazoknál, a kikhez eljut, találjon meghallgatásra s megépíthesse egyházközségiünk minél hamarabb az igazi hit, a nemes erkölcsök erősítésére s általában a közmívelődés és hazafias erények ápolására szolgáló szent templomát. — Kérjük a szives gyűjtőket a gyűjtő-iveket a begyűlt adományokkal együtt legkésőbb folyó évi október hó 31-ig Kelemen Albert lelkész és ideiglenes pénztárnok czimére Maros-Vásárhelyre beküldeni kegyeskedjenek. Az egyes adományokat a Keresztény Magvető Aranykönyvében nyugtázni fogjuk. Kelt Maros-Vásárhelyt,

1906. mártius hóban. Kelemen Albert, lelkész és ideiglenes pénztáros. Csongvay Lajos, gondnok. — Ferencz József püspök a következő szép sorokban ajánlja a felhívást: „A közművelődésnek a templomok voltak első dajkái, s ezek maradnak annak örökre a legerősebb biztosító intézetei. Mert a műveltségnek csak az Istenben való hit s ezen alapuló vallásos érzés adják meg letörölhetetlen égi zománczát. Ezek irányítják és tisztítják meg azoktól a ferde hajtásoktól és kinövésektől, a melyek különösen napjainkban nagyon is ellepni kezdik a műveltség fáját, megakadályozva azon a kívánatos, édes gyümölcsök termését. Maros-Vásárhely szabad kir. város ugyan nem szűkölködik templomokban; sőt a hitelődők buzgótsága és áldozatkészsége egy kis imaházról az unitáriusok számára is gondoskodott. De ez a kis imaház ma sem a hívek számára, sem a város tekintélyének nem felelve meg, a midőn a legnagyobb örömet fejezem ki maros-vásárnelyi egyházközségünknek, hogy egy díszesebb templom építését munkába vette, e czél érdekében kibocsátott felhívását a legmelegebben figyelmébe ajánlom egyházunk összes tagjainak s mindazoknak, a kikhez eljut, hogy bő adományokkal térve vissza, az ősök példáján lelkesülő egyházközség mielőbb felépíthesse templomát a kegyes és istenes élet ápolására, Isten dicsőségére. Kolozsvár 1906. mártius. Ferencz József, unitárius püspök.

Austriában a szabadkőmivesség, a Los von Rom-mozgalom, a szabad iskola és a házassági reform ellen „Szent Bonifacius-egylet“ néven társulatot alakítottak, a főnemesség részvételével. Az alakuló gyűlésen jelen voltak Frigyes, Salvator Ferencz, Salvator Leopold, Rainer főherczegek, Mária Theresia, Mária Annuntiata főherczegnők. Sajátságos, Ausztriában mind egy lapra írják, a mi külön lapokra tartoznék. A Los von Rom mozgalmat azonosítják az Ausztriától elszakadással; a szabadkőmivesség, házassági reform, protestantismus, felekezetenküli iskola össze-vissza egymás mellé vetve, holott megkülönböztetésre elég alkalmasak.

Austriából egy alsó austriai állomásfőnök a napokban levelet irt a főtiszt. püspök urnak, melyben azokról a módozatokról kérdezősködik, melyek között a róm. kath. vallásról egész családjával az unitárius vallásra térhetne. Érdekes leveléből egy pár helyet közlünk.

A kath. vallásról azért akar áttérni — a mint írja — „mert az nem felel meg többé metaphysikai nézeteinek“. „Megismerkedtünk — ő és neje — amennyire tehettük, más keresztény vallások hitcikkelyeivel és arra a következtetésre jutottunk, hogy a keresztény unitárius egyház az, melynek tanait jó lelkiismerettel és meggyőződéssel elfogadhatjuk és vallhatjuk; elhatároztuk tehát, hogy

gyermekeinket ebben a vallásban neveljük, minthogy ezt képmutatás nélkül és e tan igazságában való meggyőződésben tehetjük“. Közli, hogy ismereteit az unitárius vallásról kizárólag a reformatióról szóló művekből merítette s minthogy ezt nem tartja kielégítőnek, kéri az unitárius vallással, kátéval, szertartással stb. foglalkozó irodalom megküldését s utasítást az iránt, hogy melyik legközelebbi magyar unitárius egyházközséghez csatlakozhatnék. Levelét így végzi: „Végül megjegyezzük, hogy én és nőm ismerjük ama nehézségeket, melyek abból származnak, hogy mi talán egész életünkben szórványban maradunk s gyermekeink vallásos oktatását nekünk magunknak kell kezünkbe vennünk; de a mi rokonszenvünk a keresztény unitárius egyház iránt tisztán lelkiismeret és meggyőződés dolga, minthogy nekünk mint becsületesen gondolkodó embereknek lehetlenné vált megmaradni a róm. kath. egyházban, melynek tanításaiban való hitünk elveszett. Gyűlölet nélkül válunk ki a régi vallásból, de nem akarunk mint közönyös katolikusok tovább élni, hanem mi magunk is egy egyházban akarunk élni s gyermekeinket abban neveltetni, melynek hitezzikkelyei az igazi és valódi kereszténységnek megfelelnek és a melyeket a szív és ész helyeseknek és igazaknak elismerhetnek.“ A levél az alatt érkezett, míg a főtiszt. püspök úr távol volt s írója nyugtalanzkodott, hogy nem kap választ. Második levelében megsűrgeti s újból hangsúlyozza, hogy e rá s egész családjára oly nagyfontosságú elhatározást megvalósítja, „mert a kath. vallás rájuk nézve nem bír többé semmi becsesél, minthogy igazságában többé nem hisznek s hitük szerint az unitárius valláshoz jó lelkiismerettel csatlakozhatnak“. Ő a vallásban az élet számára támaszt lát s e támasztól nem akarja magát és családját megfosztani.

Közöltük e két levél tartalmát — a lényegeseekben szószerinti fordításban. Nem igen kell kommentár hozzá. Beszélnek magukért.

(g)

Németországban vállalat indult a régi héber iratok kiadására. „Monumenta judaica“ ezimen adják ki a zsidó szent iratokat, megfelelő német fordítással kísérve. Így az ó-szövetség is e vállalatban kiadásra kerül a bibliai tudomány mai álláspontján. Az előleges tájékoztatásból az tűnik ki, hogy a héber nyelv már mindjárt a babyloni fogság után megszűnt élő nyelv lenni. Ezért szükség az eredeti szövegnek első fordításaira különös figyelmet fordítani. A targumok, a melyekkel a kiadás kezdődik, arami (dél-syriai) fordítások és az arami nyelv, mely Krisztus után a hetedik százévben tünt el,

hogy azután helyét az arab és perzsa foglalja el, lett volt a fogságból hazatérés után a zsidó népnek nyelve. Az arami versiohoz csatolják a régi samariai, syriai, arab, latin, görög és goth fordításokat. A kiadók adni fogják a régi és középkori, Luther fordítását megelőző német fordításokat is. A vállalat teljesen tudományos jellegű. Egy protestans, egy katolikus és egy izraelita tudós vesznek abban részt.

Loyson Hyacinthe Rómáról. Hyacinthe újabban öt hónapig tartózkodott Rómában és benyomásait a „Siècle“-ben közli „Aquam crassam“ sajtósággal czim alatt. E czimet a Makkabeusok könyvében foglalt legendából kölcsönözte. Mikor a zsidók a babyloni fogságból hazatértek, keresték a szent tüzet, melyet föld alá rejtettek volt el, de nem találtak egyebet, csak sáros vizet. Hyacinthe összegezni akarván a jelenlegi Rómáról benyomásait, azt mondja, hogy nem talált ott, csak piszkot, a mit azonban nem erkölcsi, hanem értelmi tekintetben kell érteni, azt a piszkot, melyet egy nagy vallásnak szétmállása, a tizenhatodik százév előtti szétmállása hagyott hátra, de a melynek folyamát azután a jezsuiták üdvtelen rendje siettette. Az a kegyesség, mely a Lignori erkölcsstanát és a Perrone theológiáját teremtette, kereszténynek hiszi magát, holott gyakran a pogánysággal érintkezik, sőt a fetichismussal határos. Hyacinthe elbeszéli, hogy Rómában bizonyos személyiségek közbeléptek, hogy őt kibékítsék az egyházzal, mely az ő házasságát a pápai csalhatatlanság elfogadásának feltétele mellett elismerte. De ő tagadó választ adott. A csalhatatlanság dogmája az oka, mondja, az egyház szerencsétlenségének. És X. Pius még növelni akarja IX. Pius hibáját. IX. Pius egy syllabust adott ki, melyet Hyacinthe „politikainak“ nevez. A jelenlegi pápa egy syllabust akar közzétenni, melyet Hyacinthe „exegetikainak“ mond. Ez a syllabus, azt mondja, tönkre teszi a catholicismust, mert elnyomja az egyházban a bibliai tanulmányok szabadságát. De Hyacinthe azért nem csügged. A kárhoztatott catholicismus mellett még ott van a kereszténység, az élő Isten és a halhatatlan emberi lélek, az igazságosság törvénye, mely parancsol és a kegyelem törvénye, mely bocsánatot hirdet, és a Jézus szelleme, annak a szelleme, ki a hegyi predicatiot mondja és a keresztben hal meg. Férfiak támadhatnak, kik az isteni igazságot az emberi hamis tekintély fölé helyezik. És ha az erkölcsi romlottság amaz állapotában, milyen a jelenkoré, ily férfiak nem lehetségesek, Isten mennydörgésben fog magáról szólani, mint régen a távoli történelemben.

A ref. egyházi zsinat, mely az 1881-ben megállított törvények javítása céljából a mult évben és ebben az évben többször ülésezett, kimondotta nemcsak a papokat, hanem a tanítókat és tanárokat illetőleg is, hogy csak protestans nő lehet feleségük.

A homorodszentpéteri egyházközségnek sok éven keresztül hív lelkipásztora, Vass István nyugalomba vonult. Állandóság és hívség vezették. Ezek jegyében munkált a gyülekezetért s nevelte fiát — Dr. Vass Miklós, kaposvári áll. főreálisk. tanár, folyóiratunk dolgozótársa — vallásos buzgóságban. E munkásság érdeme kíséri a nyugalomba vonuló lelkipásztort. Helyét Szén Mihály pappelölt foglalja el, ki teljes reményt nyújt annak betöltésére. — *A polgárdii egyházközségből* Kökösi Mihály lelkész családi körülményei miatt Tordátfalvára távozik. A kinevezett ifjú lelkész, Kiss Lajos lelkes elhatározással száll ki a polgárdii szolgálatra.

Pálfy Károly †. Az udvarhelymegyei tartsafalvi Pálfyak közül származott. Atyja s elődei földbirtokok s megyei hivatalnokok voltak, két testvére az életben levő nagyobbik, Mihály (Marosvásárhelyt), az elhunyt, Ferencz (Székelyudvarhelyt) ügyvédek. Ő a tanári pályát választotta. S 1873-ban tanár lett a székelyudvarhelyi főreáliskolában s ott is működött állandóan, mint a német nyelv tanára 1900-ig, mikor nyugalomba ment. Állásában sikerrel dolgozott; mint tanuló is egyike volt a legjobbaknak. Neje után Udvarhelymegyének egy másik jól ismert családjával, a Gálfyakkal állott összeköttetésben. A székelyudvarhelyi egyházközség egy kiváló tagot veszített benne; az egyh. főtanácsnak is tagja volt. Élt 57 évet.

Gyászhirek: *Ádámossy Antal* m. kir. honvédfőhadnagy életének 40-ik évében, ápr. 23-án, hosszas szenvedés után Kövenden elhalálozott. Derék katona volt. Bátorságának már akkor jelét adta, mikor mint felnőtt ifjú egy alkalommal a mostani unitárius püspök kíséretében jöve Tordáról, a Kolozsvár melletti Felek hegyen a püspök négyes fogatának a nagy hó miatt az országútról letért s megvadult, már rohanó lovait, a másik kocsiról leugorva, kantárszáruknál fogva gyorsan megfékezte és a veszélyt elhárította. Koronka Antalnak, a néhai torozzkói esperesnek volt unokája. Halálát gyászolják szülei: *Ádámossy György* és *Koronka Lotti*, s testvérei: *Berta*, *Visky Sándorné*, *Vilma*, ifj. *Deésy Sándorné*, *Béla* hivatalnok, *Gábor* kövendi lelkész s családjaik és nagyszámú rokonság. — *Bélarári Tatár Zsigmond* kir. adóhiv. pénztárnok életének 45-ik, boldog házasságának 15-ik évében, június 7-én Trencsénben elhunyt. Hivataloskodásának nagy részét Felső-Magyarországon töltötte, de mindig melegen érdeklődött egyháza iránt. Elvesztését mindenek felett fájlalják neje *B. Tatár Zsigmondné*, *Lazarek Margit*, s testvére *B. Tatár Ferencz*. — *Özv. Bonceza Györgyné*, Szinte Juliánna életének 73-ik, özvegységének 23-ik évében jun. 13-án Sepsikőrispatakon megszűnt élni. *Bonceza Györgynek*, a vargyasi híres kántornak volt az özvegye, s ismerőseinek a jó „*Bonceza néni*”. A sepsikőrispataki *Bedő-családnak* több tagja nagynénjét siratja az elhunytban.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépítésére.

(XIV—XVI. közlemény.)

Árkosi Benkő Mihályné, Szöllősy Juliánna	400 K.
Dr. Kőváry László	200 „
Vargyasi Hajós Gyula	20 „
Gálfy Lőrincz	10 „
Kálnoki dr. Bedő Albert	50 „
Fekete Gábor	20 „
Stadler Sándor	20 „
Müller Gyula	20 „

I—XVI. közl. összesen : 5787 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség temploma tornyát újra építhesse, a mi mindnyájunknak óhaja, s ugyanakkor templomát is megjavíthassa. Ez adományokért hálás köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1906 június hó.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.